

Bíró-Balogh Tamás

Juhász Gyula szegedi székfoglalója

*„Ha már nem csinálnak kultúrát Szegeden, legalább
őrizzük meg a régit kegyelettel!”*

(Juhász Gyula)¹

A *Juhász Gyula Összes Művei* kritikai sorozat 10. kötetének, a levelezés második részének (1924–1937) munkálatai – a törzsanyagon túl – értékes „mellékes” hozadékokkal bővítik a Juhász Gyuláról való tudásunkat. Nemrég az egyik budapesti árverésen került kalapács alá egy olyan, eddig ismeretlen, többek által is aláírt képeslap (ún. társaslap), melyet Juhász Gyula is szignózott.² A Pósa Lajosnak küldött üzenet 1913-as keltezésű, időrendileg tehát a levelezés első részében lenne a helye, 318/a jelzettel, így a készülő kötet Függelékébe kerül. Juhász neve már önmagában indokolja a publikálást, egyéb érdekességei azonban csak „ráerősítenek” erre. Az aláírók közt ugyanis – hogy csak a közismerteket soroljam – megtalálható még Homok, azaz Cserzy Mihály író, Szalay József, a bibliofil rendőrkapitány, Domokos László író, újságíró, Kisteleki Ede költő, valamint a lap képes felén egy aláíratlan, de jellegzetes kézírása miatt azonnal felismerhető szerzőjű alkalmi vers áll: Móra Ferencé. A levelet az első aláíró, Balogh Józsefné szövegezte, utána a többiek „csak” nevüket adták hozzá:

Amikor az első őszi évszak Dugonits [!] felolvasó üléséről a szeretett beteg pulgármesterünket [!] mint elnöket üdvözültük ugyan akkor Pósa bácsinak is szeretettel kívánunk jó egészséget: hogy itt minnél előbb ebben a teremben mint kedves vendéget üdvözülhessük

Dr. Kőhegyi Lajos

Dr. Falta

Farkas Árpád

Nagy Zoltán

Fekete Ipoly

Homok

Domokos

Dr Eisenstein

Baloghnéjuk

Kisteleki Ede

Kovács János

dr. Szalay József

Juhász Gyula

A lap Dugonics András szobrát ábrázoló képes felére pedig Móra Ferenc az alábbi négy soros alkalmi verset írta:

*Mikor az őszi szél sirva fosztogatja
a platánok ágát,
el-el emlegetjük nótatermő fádnek
örök ifjuságát.*

¹ Juhász Gyula: *A Dugonics-szoba*. Szeged és Vidéke, 1906. jún. 21. In: *Juhász Gyula összes művei*. 5. köt. *Prózai írások*. Sajtó alá rendezte: Grezsa Ferenc és Ilia Mihály. Bp., 1968. 75–76. (A sorozat a továbbiakban: JGYÖM.)

² Eredetije Nagy Péter budapesti gyűjtő birtokában, fénymásolata az ő, valamint a közvetítő Lengyel András jóvoltából birtokomban – mindkettejüknek köszönet.

Ugyancsak Móra javította ki az eredetileg rosszul írt címzést: a „Törökbálint [!] / I Kossúth Lajos útca 529.” sorokat áthúzta, s föléljük írta: „Budapest / VIII. József-utca 53.”

A levél címzettje Pósa Lajos (1850–1914) költő, ifjúsági író, újságíró, a Dugonics Társaság egyik alapítója. Nem véletlen, hogy éppen Móra írta neki a verset: Pósa fedezte fel őt mint ifjúsági író. (Később pedig Móra mondta Pósa temetésén a Társaság nevében a beszédet.) A levél aláírói: Kőhegyi Lajos (1853–1924) kórházi főorvos; Falta Marcell (1867–1951) orvos, a Dugonics Társaság számvizsgálója; Farkas Árpád (1877–1943) mérnök, a szegedi csatornahálózat kidolgozója; Nagy Zoltán (1870–1938) törvényszéki tanácselnök, a *Szegedi Napló* munkatársa; Fekete Ipoly (1858–1939) paptanár, a Társaság tagja; a Homok Cserzy Mihály (1865–1925) író és borbélymester általánosan ismert írói neve volt; Domokos László (1882–1973) író, újságíró, a Társaság tagja; Dr. Eisenstein, később Mészáros Károly (1877–1926) nőorvos; Kisteleki Ede (1861–1931) újságíró, író, költő, a *Szegedi Napló* munkatársa; Kovács János (1852–1918) táviróhivatali főnök, néprajztudós, a Társaság alelnöke, Szalay József (1870–1937) ekkor Hódmezővásárhely rendőrkapitánya, jeles könyv- és kéziratgyűjtő, bibliográfus (1917-től a Társaság elnöke), valamint Juhász Gyula (1883–1937) és – név nélkül – Móra Ferenc (1879–1934). A levelet Balogh Józsefné szül. Bakos Gizella fogalmazta – ő jótékonyági mozgalmak tevékeny résztvevője volt (férje Balogh József [1855–1928] árvaházi igazgató, egyben anyakönyvvezető).³ Az aláírók között Tömörkény Istvánnak (1866–1917), a Társaság főtítkárának hiánya lehet feltűnő, ő ekkor éppen az aradi kultúrpalota avatásán lépett fel, továbbá hiányzik róla a „szeretett beteg polgármester” Lázár György (1851–1915), a Társaság alapító (1892) és akkori elnöke.

A levél keltezési dátuma Baloghné kézírásával a lap képes felén a SZEGED szó mellett áll: „913 okt 26.”, de az ugyanekkor kelt postabélyegző dátuma is jól olvasható. Jeles dátum volt ez Juhász életében: ekkor tartotta székfoglalóját a Dugonics Társaságban.

Legalább hét éve várt erre a megtiszteltetésre. 1907. december 4-én levélben panaszolta Rozsnyay Kálmánnak: „A Dugonits [!] társaság tagválasztásán kibuktatott.”⁴

Ennek okait egyaránt kell a városban és a költőben keresni. Juhász ekkor még huszonevűs, ifjú poéta volt, aki Babitscsal és Kosztolányival készült a magyar költészet megújítására, erősen bírálta a város kulturális jellegét, pontosabban jellegtelenségét: „A városnak nem volt és nincs irodalma, mert nem volt története, múltja és nincs egyéni jellege. Itten nem volt soha irodalmi fészkek. A magyar irodalom itt nem időzött, nem táborozott és nem kötött békét soha. [...] Az itteni városi író voltaképpen csak magyar író. Valójában átutazó Pest felé. Magyarságot, tősgyökeres valamit hagy talán ebben a bevándorlókból összeállt, múlt nélküli »Lesz« városban? [...] Az itteni városi írókról Itten nehéz beszélni. Nagyon közel vannak hozzám és egymáshoz. A kritika csak világvárosban lehetséges, ahol levágják azt az író, aki a másik kávéházba jár, és megveregetik a vállát annak az írónak, akinek a vállai a közelben vannak. Mert ellenkező esetben a fülét húzzák meg a kritikusnak, ha közel van! Az itteni városi írókat – ha érnek valamit – előbb-utóbb úgyméglátja és – elnyeli Budapest. Ki tudja, talán támad egyszer egy itteni író, aki Budapestet nyeli el! De annak meglehetősen óriásnak kell lennie. Addig marad Itten, ami volt: a magyar írók feltételes megállóhelye.”⁵

Kemény mondanivalójához erős szavakat használt, és bár bírálata jogos volt, mégis kontraproduktív: nem tette őt elismertebbé annak a városnak a szemében, melyet bírált. Célt tévesztett, illetve pontosabban: nagyon is talált, de a kritikát nem muszáj mindenkinek megfogadnia és bírnia.

³ E két adatért köszönet Dr. Apró Ferencnek.

⁴ JGYÖM 9. köt. *Levelezés I. 1900–1922*. S. a. r.: Belia György. Bp., 1981. 162.

⁵ Juhász Gyula: *A szegedi irodalom*. SzéV, 1906. júl. 15. In: JGYÖM 5:81–84.

Ezért Juhász egy évvel később, valami különös megfontolásból, a Dugonics Társaságról is vitriolosan írt, éppen akkor, amikor tagnak jelentkezett. 1907 decemberében *Az Idő* című lapban tudósítást írt a Társaság november 10-i gyűléséről: „A Dugonics Társaságnak olyan rossz híre kelt, mint az Akadémiának. [...] A szegedi irodalom csak írt, de nem olvasott föl, és a szegedi szép asszonyoknak, szép leányoknak hiányzott egy alkalom, az új kalapok bemutatására. [...] Nov. 10-én fölolvasás volt, a társaság egy-két dísztagját a szokatlan fény fölébresztette bársonyos székén, ahol az utolsó ülés óta aludtak.”⁶

Ugyanebben a számban hosszú cikket is szentelt a Társaságnak, s e cikkben javaslatot tett arra, miként lehetne elejét venni annak, hogy az ünnepi felolvasások alatt még a dísztagok is aludjanak székükben: „A Dugonics Társaság hivatása volna a szegedi magyarságban rejlő és megnyilatkozásra váró hatalmas erkölcsi erőt a nemzeti irodalom terén híven értékesíteni! Hasznos dolog a gazdasági kérdések megoldása, de egy igazi nemzet, mint a magyar, nem csupán kenyérről él – de kultúrával is! [...] Nem vagyok tagja a Dugonics Társaságnak, de azért egy indítványt bátorodom benyújtani, mely szerint – sokkal eleveenebbé, művészibbé és virágzóbbá teheti a társaságot.” Indítványa arról szól, hogy a Társaság „mondjon le arról, hogy csak írókat választ be. Válassza be azokat, akik tettekkel, áldozatokkal érdeklődnek az irodalom és művészet iránt. Doktori értekezések helyett inkább Beethoven-szonátákat [!], emlékoszlopok helyett inkább szép szavakat adjon felolvasó ülésein.

Így talán kevesebb dísztagja alussza át alig létező üléseit és több szép asszony fog érdeklődni, sőt – rémület! – szerepelni!”⁷

Miután pedig nem vették fel a társaságba, érthetően tovább bírálta őket. A szegedi egyetem szükségességéről írott cikkének egy mellékes megjegyzése szerint, ha lenne univerzitás Szegeden, akkor a „Dugonics Társaság jelentősége is megnőne, és hivatását nagyobb erővel és nagyobb eredménnyel teljesítené. Lenne igazi, megértő és ösztönző közönsége”, implicite tehát jelentőség (és közönség) nélkülülinek titulálja őket.⁸ Egy héttel később pedig újabb önálló cikkben illette éles kritikával a Társaságot és közönségét: „A Dugonics Társaság irodalompartoló és megértő közönségének tömör falanxában mindig szerényen meghúzódik egy kisebbség, aki aludni és melegedni jár a szegedi doge-palotába. Kiválasztanak egy csendes, biztos és, amennyire lehet, árnyas zugot, és [...] melegen és boldogan szunnyadoznak. Néha fölriadnak a nagy csendre, és ilyenkor lelkesülten tapsolni kezdenek. Belátván tévedésüket, és érezvén, hogy megint megelőzték korukat, ismét álomba szenderülnek”, és ez a közönség „akkor sem döbbenne meg, ha a Dugonics Társaságban egy etnográfiai monográfia helyett Mikszáth Kálmán olvasna fel anekdotákat.”⁹

Juhásznak a kemény hangú, „lázadó”, fiatalkori írásaiban igaza volt: Szeged ebben az időben nem volt modern kultúrváros. Az alapvetően konzervatív szemléletű Dugonics Társaság ekkor nem is vehetett volna fel egy „modern” költőt, aki ráadásul még sorozatosan bírálta is őket.

Juhász – miután kérelmét elutasították, s ezzel mintegy nem ismerték el költői mivoltát – Nagyváradra került újságírónak, majd az „idilli” évek után a felvidéki Szakolcára, tanárnak. Időközben nemcsak az ő hozzáállása változott meg, hanem Ady és a *Nyugat* hatására országosan is kezdték elfogadni a „moderneket”. E tendencia elől pedig Szeged városa sem térhetett ki. Ráadásul Juhász nagyváradi újságíróként személyesen is hírt és elismertséget szerzett magának, s a már első jelentkezésekor is meglévő kötete (*Juhász*

⁶ j. gy. [Juhász Gyula]: *A Dugonics Társaságból*. *Az Idő*, 1907. dec. 12–13.

⁷ Juhász Gyula: *Vallomások a Dugonics Társaságból*. *Az Idő*, 1907. dec. 1–2.

⁸ j. gy. [Juhász Gyula]: *A nemzeti egyetem*. SzéV, 1908. jan. 19. In: JGYÖM 5:147–150.

⁹ Jim [Juhász Gyula]: *A szegedi közönség*. SzéV, 1908. jan. 26. JGYÖM 5:151–154.

Gyula versei, 1907) mellett ekkor már bemutatták és kiadták egy drámáját (*Szép csendesen*, 1909), valamint – s ez számára hosszú távon fontosabbnak bizonyult – szerepelt *A Holnap* első és második antológiájában (1908, 1909), többek közt Ady és Babits társaságában.

A Dugonics Társaság 1912. április 29-én jelölte ismét, és a május 16-án tartott közgyűlésén vette fel a szépirodalmi osztályba – Bánfalvi Lajos megüresedett helyére – rendes tagnak őt, a „szakolcai főgimnáziumi tanárt, a szegedi származású kiváló költőt és író”¹⁰ (Ugyanekkor két másik jelöltet is érdemesnek találtak erre a tisztségre: „A tudományos osztályba új tagokká választották egyhangúlag Fekete Ipoly kegyesrendi főgimnáziumi tanárt, klasszika-filológust, s Szalay József dr. h. főkapitányt, bibliográfust.”) A taggyűlés után Juhász Szakolcáról írt Tömörkénynek köszönőlevelet: „hálás örömmel köszönöm a megtisztelő, egyhangú választást, és ígérem, hogy a legmagyarabb város irodalmi társaságának buzgó és tevékeny tagja leszek. Kérlek szépen, add át köszönetemet és ígéreteket a Társaságnak.”¹¹

*

Juhász Gyula körül 1912 elején gyorsultak fel az események. Az év első napjaiban a Petőfi Társaság kétszáz koronás díját kapta *A pannóniai légió dala* című elbeszélő költeményéért, majd erre a hírre reagálva levélben gratulált neki január 8-án Balassa Armin aki ekkor nemcsak a *Szeged és Vidéke* főszerkesztője volt, hanem a Dugonics Társaság szépirodalmi osztályának vezetője is (gratuláló levelét a Társaság levélpapírjára írta).¹² Juhász válasza ezért a kettős tisztséget viselő Balassának szólt: „Adja át a Szeged és Vidéke és az egész szegedi sajtó érdemes munkásainak, értékes embereinek is hálám, ragaszkodásom, meghatott kollégialis szeretetem őszinte és megkülönböztetett kifejezését. A Dugonics Társaságot, ahol annyi kedves nagy íróm ékeskedik, tisztelettel köszöntöm. Szegedet pedig, imádottnak szülte földemet, hová száműzöttként évek óta vágyom, ölelem magyar lelkem elbúsult hevével.”¹³

A levélben – melyet először a *Szeged és Vidéke* közölt, mégpedig egy cikk belső idézeteként – Juhász őszinte honvágát fogalmazta meg, s ez fontos életrajzi események indítója volt. A cikkben ugyanis „válaszoltak” rá neki: a gratuláció mellett megüzenték, „hogy a Dugonics Társaság szépirodalmi osztályában megüresedett helyre őt kívánják jelölni. [...] Remény van arra, hogy Juhász Gyula Szegednek, ahová száműzöttként évek óta vágyik, mihamar újból állandó lakója lesz. A szegedi írók körében ugyanis mozgalom indult meg, hogy Zichy János gróf közoktatásügyi miniszternél kérjék Juhász Gyulának egyik szegedi középiskolához való áthelyezését.”¹⁴

Két héttel később, anyjához írott levelében, Juhász azonban már inkább az áthelyezés sikerében való kételkedésének adott hangot: „Az én ügyem, a Szegedre helyezés, nem tudom, hogy áll. [...] Egy bizonyos, én mindent megtettem, folyamodtam és mellékeltem, amit lehetett. A szegedi mozgalom – úgy látom innen messziről – elcsöndesült. Ez is szalmaláng volt csak, mint annyi minden, amit érdekemben ígértek? Péter [ti. Király-König Péter, Juhász húgának férje] talán szólhatna a »mozgalom« emberei valamelyikének, hogy ha komolyan csinálják, most lépjenek föl, most tegyenek valamit értem: ez mindenképpen – irodalmi és politikai tekintetben – a legjobb időpont, ha ezt elmulasztják, akkor, úgy lehet, itt ragadok ebben a fészekben.”¹⁵

Pontosan nem tudni, hogy vajon tényleg a sógor járt-e közben – Király-König Péter (1870–1940) elismert zeneszerző és a Városi Zeneiskola igazgatója volt –, mindenesetre

¹⁰ A Dugonics Társaságból. Szegedi Napló, 1912. máj. 18. 11., ill. A Dugonics Társaság ötven éve 1892–1942. Ötven év titkári jelentése. Szeged, 1943. 139.

¹¹ JGYÖM 9:253.

¹² JGYÖM 9:248.

¹³ JGYÖM 9:248–248.

¹⁴ Juhász Gyula és a Dugonics Társaság. SZÉV, 1912. jan. 15.

¹⁵ JGYÖM 9:250.

az áthelyezés ügye folytatódott, és a szervezkedés hamarosan hivatalos formát öltött. A Szeged és Vidéke április 23-án „saját tudósítójuk” által számolt be arról, hogy Juhász Gyula „barátai és tisztelői” kérvényt írtak a miniszternek és aláírásgyűjtésbe kezdtek.

„Juhász Gyula, a kiváló költő, a magyar irodalom egyik büszkesége, Szakolcán tanár az állami főgimnáziumban. Juhász Gyula szegedi származású, és most barátai és tisztelői arra akarják kérni Zichy János gróf vallás és közoktatási minisztert, hogy Juhász Gyulát helyezze valamely középiskolához. Az ívet Szeged egész társadalmánál körözik és a törvényhatósági bizottság összes tagjával aláíratják.

A kérelem, amelyet a miniszterhez intéznek, a következő:

Nagyméltóságú Miniszter Úr!
Kegyelmes Urunk!

Alulírottak, Szeged szabad királyi város polgárai azzal a tiszteletteljes kéréssel fordulunk Kegyelmes Urunkhoz, hogy a város kiváló szülöttjét, a jelenkori magyar lyra egyik legkiválóbb poétáját,

Juhász Gyula

középszkolai tanárt, messze idegenből [az] egyik szegedi iskolához áthelyezni szíveskedjék.

Kérésünk közelebbi megokolást alig igényelhet. Juhász Gyula kiváló szellemi munkássága itthon szabadabb teret, termékenyebb talajt fog találni. Sokkal szegényebbek vagyunk kiváló emberekben, semhogy Juhász Gyulát körünkől nélkülözhetnénk. A véletlen ötletszerű játéka folytán a kis határszéli városba: Szakolcára került Juhász Gyula; Kegyelmes Urunk bölcs belátása azonban hazahozza városunk büszkeségét.

Remélhető, hogy a kérelemnek a miniszter, aki olyan értékes barátja a művészeteknek és az irodalomnak, eleget tesz.¹⁶

A Juhász hazatérését segítő akció részeként a költőt hivatalosan is a szegedi irodalom részévé „kell” tenni; ezért így, több mint kívánatos volt, hogy a legjelentősebb helyi irodalmi társaság tagja legyen. Ez a gondolat megjelent a Társaság tagjelölő gyűlésén is. A gyűlés jegyzőkönyve szerint – melyet az osztálytitkár és a jegyzőkönyvvezető tisztében ekkor éppen Móra szövegezett – a Társaság „egyhangúlag Juhász Gyulát, a szegedi származású jeles poétát jelöli, annál inkább, mert remény van rá, hogy a most Szakolcán működő író hamarosan hazakerül Szegedre, amelynek írói köreiből különben is állandó összeköttetésben van s ahol úgyszólván megfordul, úgy, hogy a Társaságnak munkásságával bármikor rendelkezésére állhat.”¹⁷ S bár itt az oksági viszony éppen fordított – Juhász hazajön, tehát a társaság „hasznos” tagja lehet –, tény, hogy Juhász Szegedre kerülésében jelentős állomás volt a Dugonics Társaság közgyűlése, amelyen őt taggá választották.

A szegedi napilapok azonban nem egyhangú lelkesedéssel fogadták Juhász Gyula jelölését. A Délmagyarország a közgyűlésről közölt előzetes híre szerint „a szépirodalmi osztály vasárnap délelőtt 11 órakor jelöl az üresedésben lévő egy rendes tagsági helyre; jelöltje előreláthatólag Juhász Gyula, az országos nevű költő lesz”,¹⁸ a Szegedi Napló viszont az esemény beharangozójában meg sem említette Juhász nevét: „A szépirodalmi osztály vasárnap, április

¹⁶ Helyezzék Juhász Gyulát Szegedre. SzéV, 1912. ápr. 23. 3.

¹⁷ Idézi: Lengyel András: Juhász Gyula és Móra Ferenc. Egy különös barátság történetéhez. In: Uő.: Útkeresések. Bp., 1990. 68–91.

hó 28-án, de. 11 óraker tart ülést a kultúrpalotában, melyen a tagok a megüresedett egy tagsági helyre terjesztik elő ajánlataikat.”¹⁹

A megosztottság Juhász elfogadottságát és – szó szerint – hovatarozását illetően a jelölőgyűlés után is folytatódott. A *Szeged és Vidéke*, valamint másnap a *Délmagyarország* ugyanazt a közleményt adták: „A Dugonics Társaság szépirodalmi osztálya vasárnap délelőtt tartotta meg tagjelölő ülését Balassa Ármin dr. elnöklésével. Az osztályülés, amelyen Tömörkény István főtitkár, Móra Ferenc osztálytitkár, Balassa József, Kisteleki Ede, Scossa Dezső, Sz. Szigethy Vilmos és Ujlaki Antal rendes tagok voltak jelen, Balassa Ármin dr. és Scossa Dezső ajánlatára a Bánfalvy Lajos halálával [1912. jan. 5.] megüresedett egy rendes tagsági helyre egyhangúlag Juhász Gyulát, a szegedi származású jeles költőt és esztétikust jelölte.”²⁰ A *Délmagyarország* azonban folytatta is a hivatalos közleményt: „Juhász Gyulát a szegedi közönség előtt nem szükség bemutatni. Bizonyos, hogy érdemesebb, tehetségesebb poétát nem jelölhettek a Dugonics Társaságbeli rendes tagságra, és a Dugonics Társaság csak irodalmi értékének és hivatásának felelt meg, amikor a modern szegedi költőt jelölt[e] tagjai sorába.”²¹ A *Szegedi Napló* ezzel szemben saját tudósításában Juhászt *szakolcai* tanárnak nevezte: „Az osztály elhatározta, hogy az elhunyt Bánfalvy Lajos helyére Juhász Gyula szakolcai tanárt, a szegedi származású jeles poétát ajánlja.”²²

Ennek oka feltehetőleg nagyon is emberi volt, és sajátos módon a fenti képeslapra egy évvel később verset író Móra személyiségében kell keresni. Mert nemcsak arról volt szó, hogy ő és Juhász Szeged irodalmi életében sokáig „mint konkurens lapok munkatársai vettek részt”, hiszen Móra a helyi tradíciót képviselő *Szegedi Napló*, Juhász pedig a radikális *Szeged és Vidéke* munkatársa volt, hanem a kiváló író, publicista és régész Móra, aki azonban „költőként a »nép-nemzeti epigonizmus harmadik vonalához kapcsolódott”,²³ irigyelhetette az akkor már országosan ismert és elismert költő Juhászt. Hiszen Móra maga is költőnek indult, sőt élete végéig írogatott verseket, de Juhász modernségével szemben ő mindvégig megmaradt a 19. századi hangvételű népies líránál. (Költői színvonalát jól példázza a képeslapra írt vers.) S mivel ekkorra a *Szegedi Naplónál* már meghatározó szava volt (nem sokkal később főszerkesztője is lett a lapnak), befolyása volt Juhász lapbeli méltatásának irányára. Ami pedig a másik két szegedi napilapot illeti: a *Szeged és Vidéke* Juhász régi lapja volt, ahová munkatársként segített elhelyezni az induló Kosztolányi és Babits verseit, Csáth prózáit, a konzervatív *Szegedi Naplónál* mindig is nyitottabb *Délmagyarország* főszerkesztője pedig ekkor az a Pásztor József, aki korábban Juhász osztálytársa volt.

Így tehát az sem véletlen, hogy éppen a *Délmagyarország* „saját tudósítója” foglalta össze május elején az addigi eseményeket:

„Szegeden mozgalom indult Juhász Gyula érdekében. Jobban mondván nem is annyira Juhász érdekében, mint inkább Szeged társadalmi és irodalmi életének érdekében, mert ha szigorúan mérlegeljük, sokkal nagyobb érdeke Szegednek, mint Juhász Gyulának, hogy a kiváló író Szegedre helyezze.”

Juhász Gyula szegedi ember. Itt született, itt tanult, itt élt és itt írta meg első irodalmi dolgozatait, első verseit. Innen indult hódító útjára, mert Juhász Gyula istenáldotta költői vénája, hatalmas tudása biztosították számára a sikert és egyengették útját, mely a halhatatlansághoz vezet.

¹⁸ A *Dugonics Társaságból*. SzéV, 1912. ápr. 26. 6. = *Délmagyarország*, 1912. ápr. 27. 4. – A kiemelés tőlem: BBT.

¹⁹ *Tagválasztás a Dugonics Társaságban*. SzN, 1912. ápr. 27. 8.

²⁰ A *Dugonics Társaságból*. SzéV. 1912. ápr. 29. 6. – A kiemelés tőlem: BBT.

²¹ *Juhász Gyulát jelölte a Dugonics Társaság*. Dm, 1912. ápr. 30. 4. – A kiemelés tőlem: BBT.

²² *Tagjelölés a Dugonics Társaságban*. SzN, 1912. ápr. 30. 8.

²³ Lengyel András: Im.

A Dugonics Társaság most honorálta Juhász Gyula költői nagyságát, mikor tagjai sorába jelölte, és Juhász szegedi tisztelői mozgalmat indítottak azíránt, hogy a poétát Szegedre helyezték át. Juhász ez idő szerint Szokolcán él, ott tanároskodik a gimnáziumban. A Pozsony megyei kis község semmiképpen sem lehet alkalmas arra, hogy szárnyakat adjon Juhász zsenialitásának, és úgy Szeged, mint az író érdekében nagyon okos dolog volt ez az akció, melyet Juhász Szegedre helyezése érdekében indítottak.

Azt a kérvényt, melyet Juhász áthelyezése érdekében akar átadni a kultuszminiszternek Szeged úri társadalmá, bizonyos, hogy kivétel nélkül minden úri ember aláírja és frappánsabban nem nyilatkozhatik meg egy nagy város közönsége, mint ahogy Szeged közönsége tenné azt egy tanári áthelyezés érdekében. Nincs az a hatalom, mely ilyen kérvényt ad acta tegyen és ne teljesítsen, és kétségtelen, hogy a kultuszminiszter szíves örömet teljesítené egy nagy magyar városnak szülőtte iránt való szeretetét.

Kár, hogy az okos ötlet kivételét már nem olyan okosan intézik, mint azt megérdemelné. A jóakarat és nemes buzgalom megoan a kezdeményezőknél, azonban hiányzik az ilyen ügyekhez feltétlenül szükséges körültekintés és tapintat. Az öntudatos igyekezet azt diktálná, hogy ilyen kulturális és közérdekű akcióhoz elsősorban azoknak az aláírását kérjék, akiknek valamelyes közük van a szegedi kultúrához. Ehelyett már addig sokan aláírták ugyan a kérvényt, de nagyon kevesen olyanok, akiket ez elsősorban megilletett volna. Irodalmi és közoktatásügyünk jelesei közül alig-alig írátták alá egytel is a kérvényt. Pedig ez a nemes akció igazán nem lehet alkalom arra, hogy Szeged társadalmi jeleseit ezzel a mellőzésnek látszó sértéssel illessék.

No, de ez se baj. Lényeges az, hogy az akció sikerrel járjon, és hisszük mindennek dacára is, hogy sikere lesz és Juhász Gyula rövidesen valamelyik szegedi középiskolában terjeszti a műveltséget, és a szegedi sajtóban fejt ki eszményi tudását és írói vénáját.²⁴

Nem szimpla összefoglaló ez, gondolatmenete egyenes úton jut el Juhász méltatásától a város kritikájához. Juhász „hazahozatalát” elsősorban Szeged érdekének tünteti fel, de a városi akció fő kerékkötője is maga a város: nagyon helyénvaló az „összefogás”, de a fejetlen fellángolással is szinte csak ártnak Juhásznak.

Ezt a cikket olvasva írta Juhász Király-König Péternek pár nap múlva: „Olvasom a D-g-ban a »mozgalmat«. [...] Remélem, hogy [...] szerencsés véget ér”,²⁵ és nem sokkal később a Dugonics Társaság egyhangúlag fel is vette „a szegedi származású kiváló költőt és író” tagjai közé.²⁶

A Szegedre helyezés ügye azonban másképp alakult. Fél évvel később, szeptember 24-én még mindig Szokolcáról írt levelet Bevilaqua-Borsody Bélának, a Nemzeti Múzeum tisztviselőjének: „Nem sokkal azután (mert a Bulyovszky díjat elnyertem) a szegedi írók mozgalmat indítottak Szegedre helyezésem érdekében. Ezért (bízva benne) nem alkalmatlankodtam Önnek, de a szalmatűz ellángolt s én ismét Szokolcán vagyok”.²⁷

Juhász hivatalosan (is) elfogadott szegedi költő volt már tehát, tagja a Dugonics Társaságnak, de nem ebben a városban élt.

*

A terv nem sikerült, s bár Juhász végül is kiszabadult Szokolcáról, de nem Szegedre. Csak közelebb a városhoz: Makóra került, s immár onnan jött székfoglaló előadását a Dugonics Társaságban megtartani.

²⁴ *Mozgalom Juhász Gyula érdekében*. Délmagyarország, 1912. máj. 5. 8–9.

²⁵ JGYÖM 9:252

²⁶ *Közgyűlés a Dugonics Társaságban*. SzéV, 1912. máj. 17. = DM, 1912. máj. 18. 7–8. A *Szegedi Naplóban* nem találtuk e híradást.

²⁷ JGYÖM 9:258.

Az eseményt előre behíresztelték, és mivel Juhász elfogadott költő lett saját városában, még a *Szegedi Napló* is – melynek ekkor már Móra a főszerkesztője! – elismerőleg nyilatkozott róla (bár a modern költőknek általában azért odamondott): „A Dugonics Társaság holnap délután 4 órákor tartja első felolvasóülsését ez őszön a városháza közgyűlési termében. Tartalmas programjának legnagyobb érdeklődéssel várt pontja Juhász Gyulának, a szegedi születésű poétának székfoglalója. A kedves szavú lírikus, akinek tehetségénél csak az új írói nemzedékben szokatlanul kivételes szerénysége nagyobb, most először áll szemtől szembe szülővárosa közönségével, mely finom poézisét régen becsüli.”²⁸

Juhász a negyedik fellépő volt a felolvasó ülésen. Elsőként Tömörkény *A főúr a dohánynyal* című novelláját – a szerző aradi távollétében – Móra olvasta fel, majd két vendég előadó következett: Farkas Árpád városi mérnök a földgázról tartott előadást, őt követően Zsoldos Benő író, műfordító *Híres bűnesetek* című tanulmányát Somlyódy István ismertette. „Végül Juhász Gyula, az ismert poéta ült az asztalhoz. Ő a társaságnak legfiatalabb tagja, aki székfoglalóját tartotta ez alkalommal. Erre való tekintettel az ülést vezetők Kovács János alelnök rendkívül meleg szavakkal üdvözölte a poétát és annak a reményének adott kifejezést, hogy a szegedi közönségnek gyakran lesz alkalma Juhász Gyula értékes művészetében gyönyörködni. A költő újabb verseinek legszebb gyöngyeit mutatta be, melyeknek mindenike magában álló műremek.”²⁹

A Délmagyarország híradása mellett a Szeged és Vidéke szintén az ünnepi alkalomhoz illő, méltató hangú tudósítást közölt: „A fölolvásó ülés kiváló érdekessége volt Juhász Gyulának, az országszerte méltán népszerű, kedves szegedi poétának székfoglalója. Az ő líráját, amelyben a természet és művészet szépségeitől meghatódott, finoman érző lélek és művelt elme teremt új szépségeket, – itt tapasztalhatta a finomságában is mind erőteljesebbé, a reflexiókhoz mind bensőbbé s nyelvében egyre zengőbbé tökéletesedni a közönség”, amely „minden költemény fölolvásása után percekig tapsolta Juhász Gyulát, akit az elnöklő Kovács János meleg szavakkal üdvözölt a Dugonics Társaság tagjainak sorában.”³⁰

A *Szegedi Napló* cikkét azonban érdemesebb külön figyelemben részesíteni, mert – az előzmények után egyáltalán nem meglepő módon – némiképp eltér az előzőektől, s más-képp jellemezte Juhász költői alakját és interpretálta felvételét a Dugonics Társaságba.

A felolvasóülés leírása, tehát a tudósítás hasonló eseményeket rögzít, mint a másik két laptárs: az alkalomra „ünnepi színt öltött a városháza díszterme újból, s a szegedi hölgytársaság színe-java töltötte meg az elnöki emelvény körül félkoszorúban hajló padsorokat”. A Társaság elnöke és Szeged polgármestere, Lázár György betegsége miatt az alelnök, „Kovács János elnökölt, ki szép szavakkal, tartalmas, rövid beszéddel vezette be az ülést, melynek végén az utolsó felolvasót, Juhász Gyulát, ki székfoglalóját tartotta, éppen ily keresetlen, nemes szavakkal üdvözölte s fogadta a társaság kötelékébe”.³¹

A kommentár azonban már nagyon is egyéni: „Az eszmekapcsolatnál fogva elsősorban a társaság legújabb illusztris tagjáról emlékezünk, méltatóan Juhász Gyula székfoglalóját.

Az értékes poéta szegedi születése volt a kapcsolat, melynek révén a társaság tagjává avatta őt, aki most néhány meleg hangú, bensőséges költeményével foglalta el székét. Juhász Gyula mint poéta régi kedves ismerősünk. Modern, és nem nyugatiaskodóan rikoztózó poéta. Benne klasszikus összhangban találkozik az újszerű a mindig művészivel. S mint ilyen, a modern poéták legkülönbje.”

²⁸ [Kisteleki Ede?:] *Juhász Gyula székfoglalója*. SzN, 1913. okt. 26. 13.

²⁹ *A Dugonics Társaság felolvasóülsése*. Dm, 1913. okt. 28. 9.

³⁰ *Juhász Gyula székfoglalója*. *A Dugonics Társaság fölolvásóülsése*. SzéV, 1913. okt. 27. 4.

³¹ Catullus [Kisteleki Ede]: *A felolvásó asztalnál*. *A Dugonics Társaság megnyitó ülsése*. SzN, 1913. okt. 28. 9.

Juhász Gyula ekkor lépett fel először a nyilvánosság előtt Szegeden, ráadásul a város legillusztrisabb társaságának felolvasó ülésén. A cikkek célja is az elsősorban, hogy elfogadtassák őt a szegedi közönség előtt.

Először is szegediként. A *Délmagyarország* és a *Szeged és Vidéke* számára ez „egyértelmű”, a *Szegedi Napló* azonban – mivel Juhász beválasztása idején szakolcai, székfoglalójakor viszont makói tanár – „csupán” helyi származását hangsúlyozza. Ráadásul kétértelmű állítása szerint Juhász „szegedi születése volt a kapcsolat, melynek révén a társaság tagjává avatta őt”. Ami egyrészt igaz, viszont ezzel implicite azt is sugallják, hogy valójában nem a költői értéke miatt. – A szegediség kitétele azonban annál is érdekesebb, mert a Dugonics Társaság nem minden tagja született Szegeden. Hogy csak pár példát említsünk a lapot aláírók közül: a Társaság következő elnöke, Szalay József Békéscsabán, főttkára, Móra Ferenc Kiskunfélegyházán, Kisteleki Ede Kisteleken látta meg a napvilágot, a levél címzettje, Pósa Lajos pedig a Gömör megyei Radnóton. Itt érdemes megjegyezni azt is, hogy Juhász ekkor Szeged mellett még két város ismerte el sajátjaként. A *Nagyvárád* című lapban így tudósítottak az eseményről: „az első ülésnek kedves szereplője volt Juhász Gyula, a Nagyváradról elszármazott kitűnő poéta”,³² a *Makói Újság* cikke viszont „egy makói professzor irodalmi sikere”-ről tudósított.³³

Másodszor is modern költőként. A *Szegedi Napló* cikke élesen szembeállítja őt nemzedékével. Mint láthattuk, már a felolvasóülést előzetesen hirdető cikk is kiemelte őt a modernnek közül: „tehetségénél csak az új írói nemzedékben szokatlanul kivételes szerénysége nagyobb”, ez a kommentár azonban még tovább fokozta Juhász kontrasztálását saját írógenerációjával. S bár Juhász modernségét eltagadni ekkor már nem lehetett (hiszen többek között a *Nyugat*-ban jelentek meg versei), a cikk szerint mégsem tagja az Ady névvel fémjelzett „nyugatiasan ríkoltozó” poétáknak. „Benne klasszikus összhangban található az újszerű a mindig művészivel” – írták róla, s ez a zavaros, szakmainak tűnő, de valójában semmitmondó frázis nemcsak a cikkíró véleményét fejezte ki, de annak az alapvetően konzervatív ízlésű közönségnek is szólt, akik számára ekkoriban éppen Pósa Lajos és maga a cikkíró, Kisteleki Ede volt az ünnepezt költő. A *Szegedi Napló* szerint Juhász tehát modern, sőt a „legkülönb”, de mégsem „igazi” modern, különben pedig „a mi fiunk”. Akinek modernségét ellensúlyozza helyi származása. Tehát, végső soron, kimondatlanul azt mondták ki, hogy a modernség ellentétes pólusa a szegediség. A cikk így egy helyi költő kvázi modernségkritikája is egyben, a maga módján.

S hogy a *Szegedi Napló* gyakorlatában ez – még Juhász kapcsán sem – egyedi eset, arra még egy példa: 1915 elején maga a főszerkesztő, azaz Móra írt kritikát Juhász második kötetéről (*Új versek*, 1914). Viszont ez sem „igazi, tárgyyszerű kritika; a könyvről, ill. a versekről tulajdonképpen semmit nem mond, a tárgyyszerű jellemzést Juhász költészetének frázisszerű, általánosságokban mozgó magasztalása helyettesíti. Szó sincs tehát arról, hogy Móra ízlése közeledett volna a Juhászéhoz. Sőt e dicséret kimondottan kétélű, mert szembeállítja Juhászt a nyugatosokkal, s leválasztani igyekszik róluk. »...belső megnövelésével – írta Móra Juhásztól – karrierje nem tartott lépést. Azt a karriert értjük, amit a profanus vulgus annak hívó. [...] Ilyesfajta sikerek többé-kevésbé kijutottak azoknak, akikkel inkább véletlenül, mint lelki összetartozandóság révén együtt indult Juhász Gyula, de nem hisszük, hogy az ő autogramjai oly kapások lennének, mint a szervezett kortársai [...] nagy irodalmi iskolázottsága jóformán egyetlen közös tulajdon-

³² Idézi: JGYÖM 2. köt. *Versek II. 1912–1925*. S. a r.: Ilia Mihály és Péter László. Bp., 1963. 434. – A kiemelés tőlem: BBT.

³³ *Juhász Gyula székfoglalója. Egy makói professzor irodalmi sikere*. Makói Újság, 1913. okt. 29. 1–2. Vö.: Péter László: *Juhász Gyula*. Bp., 2002. 93–94.

sága a nyugatosokkal, akikben ha annyi született költészet volna, amennyi tanultság, igazán a magyar irodalom aranykora hajnalodott volna fel velük.« [...] S hogy e szembeállítás teljes legyen, közvetlenül az idézett mondat után ott a kijelentés: Juhász, Móra szerint, »Isten szíve szerint való poéta«, azaz – ellentétben a nyugatosokkal, akik csak »tanultak« – »igazi« költő.”³⁴

A felolvasással kapcsolatban azonban egy érdekes textológiai probléma is felvetül. A három szegedi napilap egy-egy verset közölt a székhelyi lapokon elhangzottak közül. „Verseiből, melyeket hálás és kitörő tetszés követett, ide iktatjuk legszebbet, melynek címe: Áldott az este” – írta a *Délmagyarország*. A *Szegedi Napló* cikkének végén ez áll: „A hallgatóságban egyenként is, külön-külön tetszést keltett minden felolvasott költeménye, melyek közül a következőt közöljük mutatónak, mint a költőnk fájdalmasan szegedi vonatkozásait”, és közölték az *Atyámhoz megyék* című verset. A *Szeged és Vidéke* pedig Juhász *Isten háta mögött* című költeményét hozta.

A *Makói Újság* cikkének bevezetője szerint „a fölolvastó ülés kiváló érdekessége volt Juhász Gyulának, az országos díjazott méltán népszerű, kedves poétának székhelyi lapján, amelynek kapcsán a szegedi lapok a legnagyobb dicséret hangján emlékeznek meg a makói főgimnázium jeles, fiatal professzoráról”,³⁵ majd kivonatolta a három cikket, és a verseket is átvette mind. Csakhogy a makói lap „saját tudósítója” szerint a *Szeged és Vidéke* Juhász „fölolvasott négy szép költeményéből” az *Ének a végekről* címűt közölte.

Juhász ezek szerint négy verset olvasott fel, három ismertet és egy ismeretlent. *Ének a végekről* című költeményét ugyanis Juhász Gyulának mind a mai napig nem ismerünk.

Annál is érthetlenebb, hogy Szalantai Rezső – egyébként kiváló – könyvében megismétlődik ez az adat, bár nála Juhász már „csak” „három versét olvasta fel a Társaság ülésén: *Ének a végekről*, *Atyámhoz megyék* és *Áldott az este* címűeket, a hátról tehát kettő szakolcai költemény volt. Az *Ének a végekről* új verset takart, Szegeden írt szakolcai strófákat. A *Szeged és Vidéke* nyomban közli is, és hozzáteszi, hogy a Dugonics Társaság ülésén olvasta fel a költő s a három közül ez tetszett legjobban. Ez a vers az Isten háta mögött, a »bús kaszinóval«, ahol »Gvadányi képe fáj«. Minden sorából árad a Nyitra megyei városka levegője. Formája is illik a sajátos hangulat áradásához.”³⁶

Ezek szerint az *Isten háta mögött* és az *Ének a végekről* egy és ugyanaz a vers lenne, illetve az *Ének a végekről* csupán egy címvariáns?

A vers kézírata fennmaradt, s több mindenről tanúskodik. Először is arról, hogy téves az *Isten háta mögött* első közlésének (Szeged és Vidéke, 1913. okt. 27.) azon információja, miszerint a vers erre az alkalomra született: a kézirat tanúsága szerint Juhász ezt is korábban, még februárban írta Szakolcán.³⁷ Talán maga Juhász vezette föl úgy versét, mint újat.

A kézirat a címről is bővebb útmutatást ad: az *Isten háta mögött* eredeti címe a kézíraton *Honvágy nagyon messze volt*, és a kritikai kiadás szerint pedig „a végleges címet talán Móricz Zsigmond ugyanilyen című, 1911-ben megjelent regénye ihlette”.³⁸ A vers nem sokkal később a *Vasárnapi Újságban* is megjelent, de már *Talán... címmel*.

Ének a végekről – erről szó nincs. Mi történhetett tehát?

Ha a vers nem is, talán a cím valóban alkalmi, s a felolvasásra „született”. De még ez sem magyarázza, hogy lett a *Szeged és Vidéke* által még helyesen közölt *Isten háta mögött* címből a *Makói Újságban* *Ének a végekről*.

³⁴ Lengyel András: Im. – Móra cikke: *Új versek*. SzN, 1915. jan. 10. In.: Uő.: *Szegedi tulipános láda*. Bp., 1964. 1. köt. 92–93.

³⁵ Juhász Gyula székhelyi lapján. Egy makói professzor irodalmi sikere.

³⁶ Szalantai Rezső: *Juhász Gyula hatszáz napja*. Bp., 1962. 252.

³⁷ JGYÖM 2:448.

³⁸ JGYÖM 2:449.

Talán az történt, hogy a *Makói Újság* tudósítója valóban jelen volt a Dugonics Társaság felolvasóestjén, lejegyezte a *csak* szóban elhangzott címet, és a *Szeged és Vidéke* versközlését kontaminálta saját jegyzetével.

Tévedésébe belejátszhatott, hogy az *Ének a végekről* máshonnan ismerős cím: Balassi Bálint egy versét szokták így emlegetni – itt is tévesen. A Balassa-kódex Hatvanegyedik darabját, a „*Vitézek, mi lehet ez széles föld felett...*” kezdetű, *Egy katonaének* című verset Sík Sándor is a fenti, téves címen idézi a Balassa-strófa ismertetésénél az 1947–48-ban írt, de csak a hagyatékából, 2000-ben megjelent *Az olvasás tudománya* című munkájában.

A Juhász-életmű mai ismerete szerint azonban az látszik biztosnak, hogy nincs a költőnek *Ének a végekről* című verse.

*

A felolvasóest végén, a közönség távozása után, néhány tag és pár illusztris vendég együtt maradt, és megírták a képeslapot. Ennek történetéről az egyik jelenlévő (aláíró) – feltehetően Kisteleki Ede, a *Szegedi Napló* munkatársa – szintén beszámolt egy rövid cikkben: „*Lázár György és Pósa Lajos. Úgy kerül egymás mellé ez a két név, hogy Balogh Józsefné úrhölgy a Dugonics Társaság tegnapi felolvasó ülésén két Dugonics-szobros képeslapot íratott alá a társaság tagjaival. Az egyik a beteg Lázár Györgynek volt címezve, a társaság elnökének, a másik Pósa Lajosnak, a kitűnő költőnek, akit büszkén vall tagjának a társaság, s aki mostanában szintén gyöngélt.* A finom és gyöngéd ötletet, hogy a társaság két kitűnőségét üdvözölni kell az első őszi felolvasó ülésről, örömmel fogadták a tagok, és valamennyien aláírták a képeslapra rögtönzött rigmusokat. A Lázár Györgyöt köszöntő lapnak ez volt a szövege:

*Szépen összegyűltünk, soká el is ültünk,
De szerves egésze ma még se kögültünk,
A villanyos mécses busan nézte Veszta:
Ez is szebben ég, ha itt lesz a podesztja.*

Pósát, a költőt ezekkel a sorokkal köszöntötték a Dugonicsok:

*Míg kint az őszi szél sirva fosztogatja
A platánok ágát,
El-elemlegetjük nótatermő fádnek
Örök ifjúságát.”³⁹*

A cikkben idézett második vers *majdnem* megegyezik a képeslapra írt verssel; talán a cikk szerzője jegyezte le rosszul vagy emlékezett rá pontatlanul, vagy maga Móra, aki a *Szegedi Napló* szerkesztőségében esetleg lediktálta őket a cikkhez. Az első sor szövegeltérése („*Mikor*” helyett „*Míg kint*”) mellett a vers ortográfiája is megváltozott: a kéziratból eltérően a nyomtatásban a sorok nagybetűvel kezdődnek – éppen a hagyományoknak megfelelően.

Az idézett első vers azonban teljesen újdonság. Szerzője minden bizonnyal ugyancsak Móra lehet. A négy soros két szava igényel csak némi magyarázatot. A *kögültünk* a régi magyar fejlemény *kög* szó ragozott alakja; a *kög* több jelentése közül a versbe leginkább a 'kör/körvonal', illetve a 'középpont' illik, tehát – elsősorban a versíró Móra, majd névleges ráhagyással az aláírók szerint is – Lázár nélkül nem egységesülnek (körré), vagy nem köz-

³⁹ [Kisteleki Ede?] *Lázár György és Pósa Lajos*. SZN, 1913. okt. 28. 6.

pontosulnak (Lázár köré). *Podesztán*nak pedig a régi olasz városállamok vezetőjét nevezték, illetve – éppen olasz mintára – régiesen a polgármestert.

Ez a cikk, amely a Juhász székfoglalója utáni eseményeket rögzíti, meg sem említi Juhász nevét. Két költő azonban mégis megjelenik benne: Pósa Lajosnak, „*a kitűnő költőnek, akit büszkén vall tagjának a társaság*” a hiányát idézik fel benne, míg Móra Ferenc, a műkedvelő költő két névalírással nélküli strófával van jelen. Így Juhász székfoglalója paradox módon két verssel gyarapította – Móra életművét. Juhász-rögtönzéseknek jobban örültünk volna; mert ő – mint a Dugonics Társaság frissen felavatott költője – is írhatott volna helyettük *másikat*, ahogy jobb periódusaiban szokása volt alkalmi verset, pl. üdvözetet, köszöntőt vagy verses dedikációt gyorsan papírra vetni.

Azt csak remélni lehet, hogy a Lázár Györgynek írt levél is előkerül. Addig ez a Pósanak küldött jókívánság tehát Juhász első olyan levele, melyet a Dugonics Társaság tagjaként és a tagokkal együtt írt alá. Így akár afféle beavatásként is értelmezhető: Juhász Gyula ismét és végleg szegedi költő lett. És bár a szakolcai és makói magány éveit alatt bekövetkezett lelki töréssel, „*pályája és lendülete e megbicsaklásával, sajátos mód, megteremtődött benne a »szögédi íróhoz« való kapcsolatának érzelmi föltétele*”,⁴⁰ a város többet nyert vele.

⁴⁰ Lengyel András: Im.